

İZNİK İMPARATORLUĞU ORDUSU

Yusuf AYÖNÜ*

Özet

Tarih boyunca devletleri kuran da yıkan da ordular olmuştur. Diğer bir deyişle bir devletin ömrü sahip olduğu ordusunun gücü ile ilgilidir. Komnēnos hanedanı dönemi Bizans ordusu örnek alınarak kurulan İznik ordusu, sayı ve teçhizat bakımından XII. yüzyıl Bizans ordusu ile karşılaştırılmasa da kazandığı başarılar çok daha dikkat çekicidir. İstanbul'daki Latinler, Trabzon'daki Komnenler ve Konya'daki Selçuklular tarafından çevrili bir coğrafyada kurulan İznik İmparatorluğu, sahip olduğu güçlü ordusu sayesinde rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilmiş ve nihayet 1261 yılında İstanbul'u yeniden ele geçirek Bizans'ı ihya etmiştir. Bu makalede I. Theodōros Laskaris tarafından kurulan İznik İmparatorluğu ordusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İznik İmparatorluğu, Latinler, Kumanlar, Varangian, Vardariot*

Abstract

Nicaean Empire's Army

Throughout the history armies had played the most significant role in the establishment and collapse of states. In other word the existence of a state belongs to her military power. The Nicaean army, continued many aspects of the Komnenian army, could not match the numbers, nor the quality of the twelfth century Byzantine army. However success of the Nicaean army was more remarkable. The Nicaean Empire, established in a geography surrounded with the Latins in Istanbul, Komnenians in Trebizond and Seljuks in Konya, gained victories against her rivals and finally captured Istanbul and revived Byzantine Empire by her powerful army. In this article, Nicaean Empire's army which established by Theodore I Laskaris will be discussed.

Key Words: *Nicaean Empire, Latins, Cumans, Varangian, Vardariot*

Giriş

1204 Nisan'ında Haçlı Ordusu'nun İstanbul'u işgal etmesi ve burada bir Latin İmparatorluğu'nun kurulması¹, bazı araştırmacılar tarafından Bizans tarihindeki en önemli hadise olarak kabul edilmektedir². Bir dünya

* Öğretim Görevlisi Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.

¹ Dördüncü Haçlı Seferi ve İstanbul'un yağmalanması ile ilgili olarak bkz. Niketas, 314 vd., 321 vd.; Türkçe çev., 147 vd., 161 vd.; Villehardouin, 65 vd. 91 vd.; Clari, 13 vd.; ayrıca bkz. Runciman, 1992, 108 vd.; Demirkent. 1997, 176-179; Diehl, 1923, 415 vd.; Nicol, 1966, 275 vd.; Queller- Madden, 1997.

² İngiliz tarihçi J.J. Norwich, bu işgal sırasında yaşananları İstanbul'un başına gelmiş en büyük felaket olarak değerlendirmektedir. Bkz. Norwich, 1996, 179-180.

imparatorluğu olan Bizans'ın bölgesel öneme sahip küçük devletler tarafından temsil edilir hale geldiği göz önüne alındığında, bu düşüncenin abartılı bir hüküm olmadığı anlaşılır. Bilindięi üzere bu tarihten sonra Bizans İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde Latinler ve Grekler tarafından kurulan irili ufaklı birçok siyasî teşekkül ortaya çıkmıştır³. Bir başka ifadeyle 1204 yılı, asırlarca kesintisiz olarak devam eden Bizans tarihinde bir kırılmaya işaret etmektedir.

Dinî açıdan baktığımızda ise; 1054'teki Büyük Ayrılık'ın ardından Katolik ve Ortodoks dünyası arasında tedricen gerilen iplerin, bu felaketin ardından tamamen koptuğunu görürüz. Roma Kilisesi, uzun süredir gerçekleştirmek istediği iki kilisenin birleştirilmesi amacına ulaştığını düşünse de, Bizanslı unsurların bu oldubittiği kabul etmeye hiç niyetleri yoktu. Neticede bu işgal, iki dünyayı birleştirmek şöyle dursun kültür ve inanç farklılıklarının daha da belirginleşmesine ve tarafların çok daha kesin çizgilerle ayrışmasına sebep olmuştur⁴.

İstanbul'u işgal eden Latinler, her ne kadar burada kendi imparatorluklarını kurmuşlarsa da, Bizans topraklarını tamamen ele geçirememişlerdi. İstilacıların boyunduruğu altında yaşamak istemeyen Bizans soyluları, Latinler tarafından ele geçirilmemiş bölgelere giderek buralarda kendi hâkimiyetlerini tesis etmeyi başarmışlardır. Yunanistan'ın batısında, Arta ve çevresi ile bugünkü Arnavutluk topraklarının bir kısmında Mikhaêl Doukas; Trabzon ve çevresinde Komnênos hanedanına mensup Aleksios ve David Komnênos; Kuzeybatı Anadolu'da Theodôros Laskaris, İstanbul'daki Latinlere karşı isyan bayrağını açmışlardı⁵. Hepsi de Bizans'ın yasal varisi olduğunu iddia eden bu devletçikler içinde en önemlisi, hiç tartışmasız I. Theodôros Laskaris (1204-1222) tarafından kurulan İznik İmparatorluğu'dur.

İznik İmparatorluğu'nun Kurulması

I. Theodôros Laskaris için devletin temellerini atmak hiç kolay olmadı. Her şeyden önce İstanbul'a yerleştikten sonra Trakya ve Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçiren Latinler, aralarındaki paylaşım planına göre şimdi de Batı Anadolu Bölgesi'ni ele geçirmek niyetindeydiler. 1204 yılı sonlarında

³ Ostrogorsky 1991, 391 vd.

⁴ Ostrogorsky 1991, 393.

⁵ Bu devletler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Angold 1975; Gardner 1964; Nicol 1957; Nicol 1966, 275-330; Nicol 1980, 97-106; Ahrweiler 1980, 106-115; Miller 1926; Bryer 1980; Vasiliev 1936, 3-57; Oikonomides 1979, 299-332; Lampsidou 1972, 3-18; Lampsidou 1961, 14-34; Samouêlidês 2002, 64 vd.; Karpov 2007.

harekete geçen Henri de Flandre ve Louis de Blois, biri Manyas Gölü civarında, diğeri Edremit yakınlarında olmak üzere I. Theodôros Laskaris'i iki kez mağlup ettiler. Kaderin garip bir cilvesi olarak 1205 Nisan'ında Bulgar Çarı Kaloyan'ın Edirne yakınlarında Latin ordusunu yenip, İmparator Baudouin'i esir etmesi onu ve henüz doğuş aşamasındaki devletini yok olmaktan kurtardı⁶. Bu fırsatı çok iyi değerlendiren I. Theodôros Laskaris, Bursa'da iki yıllık zorunlu ikametinin ardından, kuracağı devlete merkez olarak belirlediği İznik'e hâkim oldu. Bu arada otorite boşluğundan yararlanarak çeşitli bölgelerde bağımsızlıklarını ilan eden Bizanslı yerel hâkimleri itaat altına alarak siyasî birliği sağladı⁷.

İznik İmparatorluğu için tehdit oluşturan yalnızca İstanbul'daki Latinler değildi. Batı Anadolu'ya hâkim olmak isteyen Selçuklular ve Karadeniz sahili boyunca ilerleyen Trabzon İmparatorluğu kuvvetleri, doğudan İznik İmparatorluğu'nu sıkıştırmaktaydı. Her üçü de kendilerine karşı tehdit olarak gördükleri İznik İmparatorluğu'na karşı zaman zaman ittifak yapmaktan da geri durmuyorlardı. Ancak I. Theodôros Laskaris, bütün bu olumsuzluklara rağmen kısa süre içinde rakiplerine karşı üstünlük sağlayarak Batı Anadolu'da güçlü bir devlet kurmayı başardı. Bu kadar kısa bir süre içinde elde edilen bu büyük başarının altında yatan en önemli etken, İznik İmparatorluğu'nun sahip olduğu güçlü ordusuydu.

İznik İmparatorluğu'nun Ordusu

İstanbul'daki Latinler, Trabzon'daki Komnenler ve Konya'daki Selçuklular tarafından çevrili bir coğrafyada kurulan İznik İmparatorluğu yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kuruluş aşamasında sıkıntılı bir süreç geçirmiştir. Ancak I. Theodôros Laskaris'in sağlam temeller üzerine oturttuğu sürgündeki bu devlet, III. İoannês Vatatzês'in iktidarı döneminde bölgenin en güçlü devleti haline geldi.

I. Theodôros Laskaris, dört yandan sarılmış devletini düşmanlarına karşı savunabilmek için öncelikle güçlü ve deneyimli yerli askerlerden oluşan bir orduya sahip olması gerektiğini biliyordu. Ama bunun için pek fazla zamanı da yoktu. Bu şartlar altında sınırlı sayıdaki Bizanslı unsurların dışında çoğunluğu Alman, Türk, Ermeni ve Latin kökenli ücretli askerlerden oluşan bir ordu kurdu⁸. Ordudaki yabancı askerlerin sayısının çok olmasından rahatsızlık duyan

⁶ Kaloyan'ın bu seferi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tsolakas 1970, 269-283.

⁷ Akropolitês, 33-35; Niketas, 219-220, 343; Türkçe çev. 209-210; Muralt 1871, 297; Savvides 1987, 173-190, 231-245, 246-251; Savvides 1981, 59 vd.; Ayönü 2007, 141-154.

⁸ Akropolitês, 39-41; Angold 1975, 182; Daş 2006, 110-111.

II. Theodôros Laskaris, yerli unsurların sayısının artırılıp yabancı askerlerin ayrıcalıklarına son verilmesine yönelik bir teşebbüste bulunmuşsa da bir sonuç elde edememişti. II. Theodôros Laskaris'in dönemi de dahil olmak üzere İznik ordusunun bel kemiğini ücretli yabancı askerler oluşturmuştur⁹.

Ordunun sevk ve idaresinden bahsetmek gerekirse: I. Theodôros Laskaris'in iktidarının başlarında ordunun komutası çoğu zaman yakın akrabalarına verilmekteydi. Ancak 1211 ve 1212 yıllarındaki gibi önemli seferlerde orduya bizzat kendisinin kumanda ettiğini görmekteyiz¹⁰. İktidarının sonlarına doğru *Megas Domestikos*'luk (Grand Domestic¹¹) makamını yeniden canlandıran I. Theodôros Laskaris, bu göreve ilk olarak Mikhaël Palaiologos'un babası Andronikos Palaiologos'u getirdi¹². *Megas Domestikos*, imparatorluk ordusunun sevk ve idaresinden sorumlu en yüksek rütbeli görevli idi. Andronikos Palaiologos'un ölümünden sonra bu makama herhangi birisi atanmadı ve *Megas Domestikos*'un görev ve yetkileri çeşitli generaller arasında paylaştırıldı¹³. Hiç şüphesiz sınırları genişleyen imparatorlukta yükümlülüklerin artması, olaylara yerinde ve zamanında müdahale etme gerekliliği böyle bir değişikliği zorunlu kılıyordu.

I. Theodôros Laskaris'in ardından İznik tahtına oturan III. İoannês Vatatzês zamanında İznik ordusundaki diğer bir makam *Megas Konostaulos*'luk (Grand Constable¹⁴) idi. *Megas Konostaulos*, İznik ordusundaki ücretli Latin askerlerinin komutasından sorumlu kişinin ünvanıdır¹⁵. Bu unvan III. İoannês Vatatzês tarafından geleceğin imparatoru Mikhaël Palaiologos'a tevdi edilmiştir.

II. Theodôros Laskaris, iktidarının başında Bulgarlar üzerine düzenlenen seferler sırasında iki yıl boyunca ordunun komutasını bizzat kendisi üstlenmişti¹⁶. Daha sonra ise Anadolu'daki kuvvetlerin komutasını Karyanitês'e Avrupa'daki kuvvetlerin idaresini ise İoannês Angelos'a bıraktı¹⁷.

II. Theodôros Laskaris döneminde biri *Megas Stratopedarkhês* (Grand Stratopedarch¹⁸) diğeri *Megas Arkhôn* olmak üzere iki makam daha oluşturuldu. *Megas Stratopedarkhês*, ordunun iaşe ve diğer ihtiyaçlarının temin edilmesinden

⁹ Heath 1979, 11; Vasiliev 1978, 534-535; Angold 1975, 185; Miller 1923, 505

¹⁰ Angold 1975, 182-183.

¹¹ Guiland 1938, 53-64.

¹² Grêgoras 92; ayrıca bkz. Angold 1975, 183.

¹³ Angold 1975, 184.

¹⁴ Bu makam ile ilgili olarak bkz. Guiland 1949, 99-109.

¹⁵ Angold 1975, 184; Bartusis 1997, 28.

¹⁶ Kanellopoulos-Lekea 2007, 56 vd.

¹⁷ Akropolitês, 209; ayrıca bkz. Angold 1975, 184-185.

¹⁸ Guiland 1953, 63-90.

sorumlu idi¹⁹. 1255 yılında Georgiôs Mouzalôn'un atandığı²⁰ bu memuriyet, bugünkü levazım sınıfının karşılığıydı. Megas Arkhôn ise imparatorluk muhafız birliğinin komutanı idi. II. Theodôros Laskaris'in bu makama atadığı kişi Kônstantinos Margaritês idi²¹. Megas Arkhôn'un emrinde imparatorluk muhafız kitalarında görev yapan *Allagator* (Megala Allagia) ve *Megas Tzaousios* gibi görevlilerin de varlığından haberdarız²².

11. ve 12. yüzyıllarda Bizans ordusunun vazgeçilmez birliklerinden olan *Vardariot* (Vardarlı) ve *Varangian*ların İznik ordusunda da mevcut oldukları bilinmektedir²³. Vardariot denilen ve Primmikerios komutasındaki bu hafif süvari birlikleri ordugâhta düzeni sağlamakla görevli iken, Varangianların en önemli görevleri Manisa'daki imparatorluk hazinesinin güvenliğini sağlamaktı. Varangianların bir kısmı da seferler sırasında imparatora eşlik ederlerdi²⁴.

a- Merkez ordusu

İznik İmparatorluğu'nun merkez ordusu, *tagmata* (Yunanca τάγμα çoğul τάγματα) denilen askerî birliklerden oluşmaktaydı. Bu birlikler, saray kuvvetleri ve sefer kuvvetlerini içermekteydi²⁵. Komnênos hanedanı döneminde olduğu gibi askerî organizasyon bakımından onları örnek alan İznik İmparatorluğu zamanında da orduda çok sayıda yabancı ücretli asker olmakla birlikte eyalet kuvvetleri de varlıklarını sürdürmüştü²⁶. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, İznik İmparatorluğu döneminde eyalet askerlerinin görevinin ne olduğu kesin olarak açıklık kazanmamıştır. Başlangıçta muhtemelen sadece görevli buldukları *theme* içindeki kale ve şehirlerin güvenliğini sağlamak ve doğu sınırını savunmakla görevli iken, II. Theodôros Laskaris'in iktidarı ile birlikte batıdaki mücadeleler sırasında İznik ordusunda yer almaya başlamışlardı²⁷. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse İznik ordusu ilk önceleri çoğunlukla sefer kuvvetlerinden oluşmaktayken imparatorluğun sonlarına doğru eyalet kuvvetlerinin ordudaki sayısı artmıştır.

İznik İmparatorluğu, Avrupa'da yayılmaya başlayınca sefer kuvvetlerinin Trakya ve Makedonya'da ele geçirilen şehirlere garnizon olarak yerleştirildiğini

¹⁹ Angold 1975, 186; Gibbon 1821, 23.

²⁰ Akropolitês. 207.

²¹ Akropolitês, 203; ayrıca bkz. Angold 1975. 186; Bartusis 1997, 382.

²² Bartusis 1989, 183-207.

²³ Birkenmeier 2002, 64, 157, 159.

²⁴ Angold 1975, 187.

²⁵ Bartusis 1997, 29.

²⁶ Bartusis 1997, 29.

²⁷ Bartusis 1997, 31.

görmekteyiz²⁸. Bu durumda II. Theodôros Laskaris ve ardından VIII. Mikhaêl Palaiologos döneminde Anadolu'daki *theme* kuvvetleri yoğun olarak Avrupa'daki seferlerde kullanılmaya başlandı²⁹. Ayrıca ücretli askerlere ödenecek para temininin giderek zorlaşması, eyalet askerlerinin önemini arttıran diğer bir sebep idi³⁰.

İznik ordusundaki yabancı ücretli askerler içerisinde en önemli grup Latinlerdi. Latinler, yalnızca orduda değil siyasette de ağırlığa sahiptiler. Nitekim II. Theodôros Laskaris ile anlaşmazlığa düşmesinin ardından Selçuklulara sığınmak zorunda kalan Mikhaêl Palaiologos'un affedilmesinde önemli rolleri olduğu gibi, 1258'de saltanat naibinin seçilmesi konusunda da onlara danışılmıştı³¹. Diğer ücretli askerler gibi Latinler de hazineden maaş almaktaydılar. Ancak içlerinden bir takım soylu şövalyeler *pronoia*³² sahibiydiler³³. Latinler, orduda ağır zırhlı süvariler olarak görev yapmaktaydılar. İznik ordusunda görev yapan Latin askerlerin çoğunluğu İstanbul'dan gelmekle birlikte, Doğu Akdeniz'deki Venedik topraklarından ve Haçlıların hâkimiyetindeki bölgelerden de gelenler vardı³⁴.

İznik ordusundaki diğer önemli bir ücretli asker topluluğu Kumanlardı. Özellikle Balkanlardaki mücadelelerde aktif rol oynayan Kumanlar, hafif süvari birlikleri olarak hizmet etmekteydiler. Nitekim 1242 yılındaki Selanik kuşatması sırasında III. İôannês Vatatzês'in ordusunda Kumanların da olduğunu bilmekteyiz³⁵. III. İôannês Vatatzês'in halefleri döneminde de Kumanların İznik ordusundaki varlığı devam etmiştir. 1256 yılında II. Theodôros Laskaris'in Selanik valisinin yanında bıraktığı birliğe 300 Kuman bulunmaktaydı³⁶. 1259 yılında Epir Hükümdarı II. Mikhaêl Dukas ve müttefikleri Sicilya Kralı Manfred ve Akhaia Prensi Guillaume Villahardouin'in ordusu ile Pelagonia Ovası'nda karşı karşıya gelen İznik ordusunda 1500 Macar, 300 Alman ücretli asker, 600 Sırp atlısı ve bir miktar Bulgar kuvvetinin yanı sıra 1500 Türk ve 2000 kişilik Kuman süvari birliği bulunmaktaydı³⁷. 1261 yılı Temmuz ayında

²⁸ Angold 1975, 189.

²⁹ Bartusis 1997, 31.

³⁰ Bartusis 1997, 31.

³¹ Angold 1975, 187.

³² Treadgold 1997, 681, 749, 818-819.

³³ Angold 1975, 187; Bartusis 1997, 28-29.

³⁴ Angold 1975, 187.

³⁵ Bartusis 1997, 26.

³⁶ Bartusis 1997, 26-27.

³⁷ Nicol 1984, 174-182; Vasiliev 1978, 536; Geanakoplos 1959, 43vd., 65 dipnot 77; Bartusis 1997, 27.

İstanbul'a giren VIII. Mikhaël Palaiologos'un komutanı Aleksios Strategopoulos'un kuvvetleri içerisinde de 800 Kuman vardı³⁸.

İznik ordusunda görev yapan başka bir ücretli asker topluluğu, Selçuklu Türkleri idi. 1256 yılında Selçuklu ülkesine sığınan³⁹ Mikhaël Palaiologos, yaklaşık iki yıl Selçuklu ülkesinde kaldıktan sonra 1258 yılında imparator tarafından affedilince ülkesine geri dönerken çok sayıda Selçuklu Türkü'nü de yanında götürdü. Bu tarihten sonra İznik ordusunda önemli sayıda Selçuklu Türkü'nün görev yaptığını görmekteyiz⁴⁰.

İznik ordusunun değişmez birlikleri haline gelen Latinler, Kumanlar ve Selçuklu Türklerinin dışında Alman, Ermeni, Bulgar ve Macarların da İznik ordusunda görev yaptıkları bilinmektedir⁴¹.

Ordudaki asker sayısına gelince; bu konu ile ilgili olarak kaynaklarda kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, zaman içerisinde ordunun sayısında önemli ölçüde değişiklik olduğunu gösteren birkaç örnek bulunmaktadır. Akropolitês ve Grêgoras, 1211 yılındaki Antiokheia Savaşı'nda İznik ordusunun sekizyüzü Latinler olmak üzere iki bin kişiden ibaret olduğunu yazmaktadır⁴². 1259 yılındaki Pelagonia Savaşı'nda ise İznik kuvvetlerinin sayısı yaklaşık 6000 idi. Yine 1263 yılında VIII. Mikhaël Palaiologos'un Peloponnes'e gönderdiği ordunun sayısı da 6000'den az değildi⁴³.

b- Sınır Kuvvetleri

İznik yönetiminin dikkat etmesi gereken en önemli hususlardan birisi de Selçuklular ile olan doğu sınırının⁴⁴ güvenliğinin sağlanması idi. Aslında 1211 yılındaki Antiokheia Savaşı'nın ardından taraflar arasında imzalanan antlaşma elli yıl boyunca geçerliliğini korumuş ve iki devlet arasında bir daha herhangi bir çatışma olmamıştır. Ancak bu süre zarfında iki tarafın sınır savunmacıları arasında çatışmalar hiç eksik olmamıştır. Özellikle Moğol istilası sebebiyle denetimden uzak uç bölgelere yığılan Türkmenler, İznik İmparatorluğu sınırında yoğun bir baskı oluşturuyorlardı⁴⁵. İznik İmparatorluğu, Selçuklular aleyhine sınırlarını genişletmeye, diğer bir ifade ile daha önce Türklere

³⁸ Grêgoras, 103vd; Akropolitês, 293vd; ayrıca bkz. Geanakoplos 1959, 92-93, 105; Bartusis 1997, 27.

³⁹ Grêgoras, 81-82; Akropolitês, 225 vd.

⁴⁰ Akropolitês, 241; Grêgoras, 83; Pakhymeres, C.I, 45-47.

⁴¹ Heath 1979, 21 vd.

⁴² Akropolitês, 39-41; Grêgoras, 47-48.

⁴³ Angold 1975, 192.

⁴⁴ İznik İmparatorluğu'nun doğu sınırı ile ilgili olarak bkz. Charanis 1947, 58-62; Wolf 1949, 194-197; Angold 1975, 98-100.

⁴⁵ Angold 1975, 98.

kaptırılan Bizans topraklarını geri almaya yönelik bir teşebbüste asla bulunamadı. Ancak elli yedi yıl boyunca Selçuklular ile olan sınırını sabit tutmayı başardı.

I. Theodōros Laskaris'in ardından İznik tahtına oturan III. İōannēs Vatatzēs (1222-1254) doğu sınırının güvenliğine özel bir önem vermiş ve bu doğrultuda bir dizi önlemler almıştır. Bu amaçla o, ilk olarak Menderes havzasına yönelik Selçuklu akınlarının daha rahat denetim altına alınması için idare merkezini İznik'ten Sard, Alaşehir ve Tripolis⁴⁶ yoluyla Selçuklu sınırına giden ana yol üzerinde bulunan Kemalpaşa'ya (Nymfaion) nakletmiştir⁴⁷. Zira Manisa ve İzmir gibi önemli merkezlerle de bağlantısı bulunan Kemalpaşa bu stratejik konumuyla Selçuklular ile olan mücadelede de İznik'e göre daha elverişli bir konuma sahipti.

İki devlet arasındaki sınırın İznik İmparatorluğu tarafında çok sayıda sınır kaleleri bulunmaktaydı⁴⁸. Askerî garnizonların bulunduğu bu sınır kaleleri iç bölgeler ile olan bağlantıyı sağladıkları gibi etraflarındaki arazilerin güvenliğini temin etmekte görevliydi. Her kalede *Kastrofylakas* denilen bir kale komutanı ile bütün vergilerden muaf ve kendi topraklarını işleyen çiftçi-askerler bulunmaktaydı⁴⁹. İznik yönetimi bu türden ayrıcalıklar vererek sahip oldukları araziler üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olan bu birliklerin görevlerini daha iyi yapmalarını sağlamıştır.

Türkmenlerle aynı yaşam tarzına sahip olan İznik sınır savunmacıları rakipleri gibi ok kullanma konusunda oldukça yetenekliydi⁵⁰. Gerçekten de sınırların Türkmen akınlarına karşı savunulmasında geçici çözümler sağlayan İmparatorluk ordusu ile yapılan yıllık seferler yerine sürekli olarak savaşa hazır durumdaki bu sınır savunmacılarının kullanılması etkili bir çözüm olmuştur.

Sınır bölgelerindeki yerel nüfus zaman zaman yabancı etnik unsurlardan oluşan paralı asker, savaş esirleri ya da değişik bölgelerden nakledilen koloniler tarafından desteklenmekteydi⁵¹. Nitekim Moğolların önünden kaçarak Tuna'yı geçen yaklaşık 10000 kişilik bir Kuman topluluğu, İmparator III. İoannes tarafından Bizans hizmetine alınıp, bir kısmı Trakya ve Makedonya'da bir kısmı da Anadolu'da Menderes Havzası ve Frigya Bölgesi'ne yerleştirilmişti

⁴⁶ Tripolis'in yeri hakkında bkz. Umar 1993, 800.

⁴⁷ Angold 1975, 63, 111-112; Norwich 1996, 185.

⁴⁸ Angold 1975, 194; Bartusis 1997, 25.

⁴⁹ Angold 1975, 194; Heath, 1979, 16; Bartusis 1997, 25.

⁵⁰ Angold 1975, 101.

⁵¹ Heath 1979, 15-16.

(1241/42)⁵². Onun, Türklerin batı yönündeki yayılmalarının önüne geçmek için yaptığı bu uygulama, oğlu II. Theodôros Laskaris tarafından “*Sen İskit’i batı bölgelerinden buraya getirmek suretiyle onun cinsinden doğuda hizmet eden bir kavim yarattın ve Pers’in oğulları (Türklerin) yerine ikame etmekle Türklerin batıya doğru durmadan ilerlemelerini önledin*” ifadeleriyle övülmüştür⁵³. Çağdaş Bizans yazarlarından Pakhymeres de III. Iôannês Vatatzês’in bu uygulamasını İznik İmparatorluğu’nun en önemli icraatı olarak yorumlamaktadır⁵⁴. Aynı şekilde bir diğer Bizans müellifi Akropolitês’in ifadelerinden de Kumanların Anadolu’da yerleştirilmesinin çok mantıklı bir hareket olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır⁵⁵.

c- Donanma

İznik İmparatorluğu daha I. Theodôros Laskaris’in iktidarı döneminde biri Marmara’da diğeri Ege Denizi’nde faaliyetlerde bulunan iki donanmaya sahipti⁵⁶. Ancak kara ordusu ile karşılaştırıldığında İznik İmparatorluğu’nun deniz gücü oldukça sınırlıydı. Özellikle Marmara’daki donanma, sayıları 10-15 civarındaki küçük tekneden ibaretti⁵⁷. Marmara’daki donanmanın asli görevi Latinlerin Marmara’daki faaliyetlerine engel olmak ve İstanbul’u abluka altında tutmaktı. Ancak bu zorlu görev için oldukça zayıftı ve doğal olarak bir başarı elde edemedi. Zaten 1214 yılında Latinler, 1219 yılında Venedikliler ile yapılan antlaşmalar sonucunda İstanbul’a karşı herhangi bir harekâta girişilmeyeceğine dair mutabakata varılmıştı⁵⁸.

Iôannês Steirionês komutasındaki Ege Denizi’ndeki donanma ise 17 gemiden ibaretti⁵⁹. 1207 yılı baharında bu donanma Marmara Denizi’ne girerek Latinlerin elinde bulunan Kyzikos’u kuşatma altına aldı⁶⁰. Fakat bu kuşatmadan bir sonuç elde edilemedi. Bu başarısız kuşatmadan hemen sonra Iôannês Steirionês, I. Theodôros Laskaris tarafından sürgündeki Atina başpiskoposu Mikhaêl Khoniatês’i Keôs adasından getirmekle görevlendirdi⁶¹.

⁵² Akropolitês, 99-101; Grêgoras, 63; ayrıca bkz. Vásáry 2005, 67; Türkçe çev., 79; Bartusis 1997, 26.

⁵³ Ostrogorsky 1991, 409 dipnot 2.

⁵⁴ Pakhymeres, 29 vd.

⁵⁵ Akropolitês, 117 vd.

⁵⁶ Angold 1975, 196.

⁵⁷ Angold 1975, 196.

⁵⁸ Angold 1975, 196.

⁵⁹ Angold 1975, 196.

⁶⁰ Villehardouin, 147-148, 150-151.

⁶¹ Angold 1975, 196.

III. İoannês Vatatzês döneminde İznik donanması, Midilli, Sakız, Sisam, İkaria ve İstanköy gibi önemli adaları İznik İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına almayı başarmıştı⁶². Rodos Adası ise ancak 1249 yılında İznik İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmişti⁶³.

1230 yılında III. İoannês Vatatzês, Venediklilere karşı ayaklanan Girit halkına yardım maksadıyla Megas Douks Avkhentios komutasında 33 gemiden oluşan bir donanma gönderdi. Adaya giden donanma Retimno ve Milopotamos kalelerini ele geçirdi. Ancak 1233 yılı İznik donanması için felaket yılı oldu. İlk olarak Rodos'u geri almaya yönelik girişim sonuçsuz kalmış, daha sonra Girit seferinde 33 gemi batmıştı⁶⁴.

1224 yılında Lâpseki ele geçirildikten hemen sonra III. İoannês Vatatzês, küçük bir donanma inşa edilmesi emrini verdi. Gemiler, Lâpseki yakınında Olkos denilen yerde kurulan tersanede inşa edildi. Muhtemelen Çanakkale Boğazı'ndaki deniz trafiğini denetlemek için inşa edilen bu küçük donanma ne yazık ki, kısa bir süre sonra Latinlerin eline geçme ihtimaline karşı yakılmak zorunda kaldı⁶⁵.

Marmara'daki donanmanın asıl görevi daha önce de ifade ettiğimiz gibi İstanbul'u abluka altında tutmaktı. Ancak bu işte başarılı olamadı. 1235 yılında şehri baskı altında tutan İznik donanması, Latinler tarafından mağlup edilmiş ve kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştı. Bu yenilgi İznik donanmasına 24 gemiye mal oldu. Ertesi yıl İznik donanması İstanbul'a yardım getiren Akhaia prensi Geoffrey Villehardouin'in şehre girmesini engelleyemedi. 1241 yılında ise 30 gemiden oluşan İznik donanması kendilerinden çok daha küçük bir Latin donanması tarafından Marmara'da ağır bir yenilgiye uğratıldı⁶⁶.

Güçlü bir donanmaya sahip olmak İznik imparatorlarının en büyük amaçlarıydı. Özellikle III. İoannês Vatatzês'in bu konuda çok çaba sarf ettiği ve hiçbir masraftan kaçınmadığı görülmektedir. Ancak elde edilen birkaç küçük başarının yanında, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, İstanbul'un abluka altında tutulması ve Ege Denizi'ndeki faaliyetler sırasında İznik donanması, Latinler karşısında defalarca yenilgiye uğramış ve çok ağır kayıplar vermiştir. Nihayet sahip olduğu deniz gücünün yeterli olmadığına kanaat getiren VIII. Mikhaël Palaiologos (1259-1280), İstanbul'u yeniden ele geçirmek için Cenevizliler ile anlaşarak onların deniz gücünden faydalanma yoluna gitmiştir⁶⁷.

⁶² Grêgoras 56.

⁶³ Akropolitês, 151-153.

⁶⁴ Angold 1975, 197; Bartusis 1997, 24.

⁶⁵ Akropolitês, 89; ayrıca bkz. Angold 1975, 197.

⁶⁶ Akropolitês, 151; ayrıca bkz. Angold 1975, 198; Bartusis 1997, 24.

⁶⁷ Nicol 2003, 37; Vasiliev 1978, 537.

İznik donanmasının en önemli üssü Ege kıyılarındaki İzmir şehri idi. İzmir, yalnızca sahip olduğu tersanesinde gemilerin inşa edildiği bir liman kenti değildi. Aynı zamanda donanmanın ihtiyaçlarının karşılanması için *ploimoi*⁶⁸ denilen vergi de İzmir ve çevresindeki bölgelerden toplanmaktaydı⁶⁹. Marmara'daki donanmanın üssü ise 1224 yılında ele geçirilen Lâpseki idi.

Sonuç

Komnênos hanedanının sükûtuyla zafer kazanmayı unutan Bizans ordusu İznik İmparatorluğu döneminde bu gururu yeniden yaşamaya başlamıştır. Nitekim 1211 yılında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümüyle sonuçlanan Antiokheia Savaşı'nda⁷⁰ kazanılan zafer ile gücünü ispatlayan İznik ordusu, ardından 1212'de David Komnênos'u mağlup ederek Trabzon İmparatorluğu'nun Sinop'un batısındaki hâkimiyetine son vermiştir⁷¹. Yine 1224 yılında III. İoânês Vatatzês komutasındaki İznik Ordusu, yirmi yıl önce I. Theodôros Laskaris'in Latinlere mağlup olduğu Poimanenon yakınında, bu kez büyük bir zafer kazanmıştır. Bu zaferin ardından Latinler, Anadolu'dan neredeyse tamamen çıkartılmıştı. 1225 yılında taraflar arasında yapılan antlaşma ile Latinler, İstanbul'un karşı kıyıları ile İzmit ve çevresi dışında tüm bölgeleri terk etmek zorunda kalmıştı⁷². 1246 yılı Aralık ayında Selanik'e giren⁷³ muzaffer İznik ordusunun son büyük başarısı 1261 yılında İstanbul'u ele geçirerek Bizans'ın sürgün hayatını sonlandırmak olmuştur⁷⁴.

İznik ordusundaki yabancı ücretli askerlerin sayısının fazlalığı bir zayıflık gibi görünse de aslında birçok yönden büyük avantajları vardı. Ağır zırhlı Latin süvarileri, hafif zırhlı Kuman ve Selçuklu kuvvetleri, ağır zırhlı ve kendilerine has baltaları ile piyade Varangianlar, özellikle 13. yy.dan sonra komşu Haçlı kontluklarının etkisiyle batı tarzında silah ve teçhizatlı Ermeni kuvvetlerinin her biri kendilerine özgü tekniklerle savaşmaktaydılar. Bu sayede İznik ordusu, farklı savaş tekniklerini uygulayan değişik unsurları bünyesinde barındırılmış oluyordu⁷⁵. Böylece İznik kara ordusu, en iyi ağır ve hafif zırhlı süvariler, piyadeler ve okçular sayesinde başarılar kazanmış, donanma zayıf kalmıştır.

⁶⁸ Laiou 1980, 136-137

⁶⁹ Angold 1975, 199.

⁷⁰ Akropolitês, 37 vd.; Grêgoras. 45 vd.; İbn Bibi, 110; Türkçe çev. C.I. 130-131; Aksarayî, 32; Türkçe çev. 25; Anonim Selçukname, 85-86; Türkçe çev. 27-28.

⁷¹ Ostrogorsky 1991, 399.

⁷² Ostrogorsky 1991, 402.

⁷³ Ostrogorsky 1991, 407.

⁷⁴ Grêgoras, 103 vd.; Akropolitês, 293 vd; Geanakoplos, 1959, 92-93, 105; Bartusis 1997, 27.

⁷⁵ Kanellopoulos ve Lekea 2007, 66.

BİBLİYOGRAFYA

a. Tarihi Kaynaklar

- Akropolitês Geörgios Akropolitês, *Khronikê Syngrafê*, yay., Antônios D. Panagiôtou, Atina 2003.
- Aksarayî Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, neşr. Osman Turan, Ankara 1944; Türkçe çev., Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âli Selçuk der Anadolu*, yay., Nadire Celali, Tahran 1999 (765 hk.); Türkçe çev., F. Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952.
- Clari R. de Clari, *İstanbul'un Zaptı (1204)*, Türkçe çev., B. Akyavaş, Ankara 1994.
- Khoniates, Niketas Khoniates, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry J. Magoulias, Detroit 1984; Türkçe çev., Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, İstanbul 2004.
- Grêgoras Nikêforos Grêgoras, *Rômaikê Historia*, C.I, (1204-1341), Modern Yunanca'ya aktaran Dêmêtrês Moshos, Atina 1997.
- İbn Bibi İbn Bibi, *El-Evâmirü'l- Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (Tıpkı basım) Hazırlayan A. Sadık Erzi, Ankara 1956; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *El-Evâmirü'l- Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, I, Ankara 1996
- Pakhmeres Georgios Pakhmeres, *Relations Historiques*, C. I, neşr ve Fransızca terc., Albert Failler, Paris 1984.
- Villehardouin Geffroy Villahadouin, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, Türkçe çev., Ali Berktaş, İstanbul 2001.

b. Araştırma Eserleri

- Ahrweiller 1980 Hélène Glykatzi, "Hê Aftokratoria tês Trapezountos", *HHelE*, C.9, Atina, 325-331.
- Angold 1975 Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford.

- Ayönü 2007 Yusuf Ayönü, Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42, 141-154.
- Bartusis 1989 Mark C. Bartusis, "The Megala Allagia and the Tzaousioi: Aspects of Provincial Military Organization in Late Byzantium", *REB*, 47, 183-207.
- Bartusis 1997 Mark C. Bartusis, *The Late Byzantine Army Arms and Society, 1204-1453*, Philadelphia.
- Birkenmeier 2002 John W. Birkenmeier, *The development of the Komnenian army : 1081-1180*, Leiden: Brill
- Bryer 1980 Anthony Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontos*, London.
- Charanis 1947 Peter Charanis, "On the Asiatic Frontiers of the Empire of Nicaea", *Orientalia Christiana Periodica*, XIII, 58-62.
- Daş 2006 Mustafa Daş, Bizans'ın Düşüşü, İstanbul.
- Demirkent 1997 Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul.
- Diehl 1923 Charles Diehl, "The Fourth Crusade and the Latin Empire", *CMH*, C.IV, Cambridge, 415-431.
- Heath 1979 Ian Heath, *Men at Arms Byzantine Armies AD 886-1118*, London.
- Gardner 1964 Alice Gardner, *The Lascarids of Nicaea The Story of an Empire in Exile*, Amsterdam.
- Geanakoplos 1959 Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282 a Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge-Massachusetts .
- Gibbon 1821 Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, VII, Londra, 23.
- Guilland 1938 Rodolphe Guilland, "Le Grand Domésticat a Byzance", *Echos d'Orient*, 37, 53-64.
- Guilland 1949 Rodolphe Guilland, "Études sur L'Histoire Administrative de L'Empire Byzantin, Le Grand Connétable", *Byzantion*, XIX, 1949, 99-109.
- Guilland 1953 Rodolphe Guilland, "Études sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin: le sratopédarque et le grand sratopédarque" *Byzantinische Zeitschrift*, 46, 63-90.

Kanellopoulos ve Lekea 2007

Nicholas S. Kanellopoulos-Joanne K. Lekea, "The Struggle between the Nicaean Empire and the Bulgarian State (1254-1256): Towards a Revival of Byzantine Military Tactics under Theodore II Laskaris", *Journal of Medieval Military History*, V, Ed. Clifford J. Rogers, Kelly DeVries and John France, Woodbridge.

Karpov 2007

Sergey Pavloviç Karpov, *İstoriya Trapezundskoy İmperii*, St. Petersburg.

Lampsidou 1961

O. D. Lampsidou, "Aposeis epi tou Kratous tôn Megalôn Komnênôn" *Arkheion Pontou*, 24, 14-34.

Lampsidou 1972

O. D. Lampsidou, "Peri tîn İdrysin tou Kratous tôn Megalôn Komnênôn" *Arkheion Pontou*, 31, 3-18.

Miller 1923

William Miller, "The Empire of Nicaea and the Recovery of Constantinople", *CMH*, IV, Cambridge, 478-516.

Miller 1926

William Miller, *Trebizond, The Last Greek Empire of the Byzantine Era 1204-1461*, London.

Muralt 1871

E.D. Muralt, *Essai de Chronographie Byzantine 1057-1453*, C.I, Bale, Geneve.

Nicol 1957

D.M. Nicol, *The Despotate of Epiros (1204-1267)* Oxford.

Nicol 1966

D.M. Nicol, "The Fourth Crusade and the Greek and Latin Empires, 1204-1261", *CMH*, IV, I, 275-330.

Nicol 1980

D.M. Nicol, "To Despotato tês Epeirou (1204-1261)", *Hê Historia tou Hellênikou Ethmou*, 8, Atina, 97-106.

Nicol 1984

Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros, 1267-1479: A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages*. Cambridge.

Nicol 2003

Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, Türkçe çev., Bilge Umar, 2. baskı, İstanbul.

Norwich 1996

John Julius Norwich, *Byzantium, The Decline and Fall*, New York : Knopf.

Oikonomides 1979

N. Oikonomides, "The Chancery of the Grand Komnenoi," *Arheion Pontou* 35, 299-332.

Ostrogorsky 1991

Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçe terc., Fikret İşıltan, 3. baskı, Ankara.

- Queller-Madden 1997 Donald E. Queller-Thomas F. Madden,, *The Fourth Crusade The Conquest of Constantinople*, Pennsylvania.
- Runciman 1992 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, Türkçe çev., F. Işıltan, 2. Baskı, Ankara.
- Samouêlidês 2002 Khrêstos Samouêlidês, *Historia tou Pontiakou Hellênismou*, 3. baskı, Atina.
- Savvides 1981 A.A. Savvides, *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols 1192-1237*, Selanik.
- Savvides 1987 A.A. Savvides, *Vyzantina Stasiastika kai Aftonomistika Kinêmata sta Dôdekanêsa kai stê Mikra Asia 1189-1240*, Atina.
- Savvides 2004 A.C. Savides, *Historia tou Vyzantio 1025-1461*, 3. cilt, Atina.
- Treadgold 1997 Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford, California.
- Tsolakes 1970 E. Th. Tsolakes, "Kalojan plundert Thrakien und Makedonien" *Byzantina*, II, 269-283.
- Umar 1993 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 2. baskı, Ankara.
- Vasiliev 1936 A.A. Vasiliev, "The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, XI, 3-57.
- Vasiliev 1978 A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II, Wisconsin.
- Vásáry 2005 István Vásáry, *Cuman and Tatars Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, New York 2005; Türkçe çev., Ali Cevat Akkoyunlu, *Kumalar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, İstanbul 2008.
- Wolf 1949 Robert Lee Wolf, "The Lascarids' Asiatic Frontiers Once More", *Orientalia Christiana Periodica*, XV, 194-197.

Yusuf Ayönü

